

تأثیرات جامعه‌شناختی هیئت‌های مذهبی بر مؤلفه‌های مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران

مرتضی شیرودی* / محمدسجاد شیرودی**

(۱۱۲-۸۵)

چکیده

در ایران معاصر، مطالعه جامعه‌شناختی پدیده‌های سیاسی، عمر درازی ندارد (تاریخچه). چنین مطالعاتی در ایران پس از انقلاب اسلامی نیز، بسی نوپاتر است (پیشینه). از این رو، همه‌زوایای تأثیرات جامعه‌شناختی گروه‌های اجتماعی چون هیئت‌های مذهبی در مقایسه ملی، استانی و شهری بر مؤلفه‌های مشارکت سیاسی جمهوری اسلامی بررسی نشده و هم‌چنان تصور کلی آن است که نهادهای حکومتی نه گروه‌های اجتماعی، فعال می‌باشند (مسئله). فقدان تنویر اثر بخشی‌های پیش‌گفته، این پرسش که «نوع، میزان و سهم اثرگذاری‌های اجتماعی هیئت‌های مذهبی بر مشارکت سیاسی جمهوری اسلامی چیست؟» را پیش پای ما می‌گذارد (سؤال). هیئت‌های مذهبی، به مثابه نهاد اجتماعی غیردولتی، از وجاهت و مقبولیت عمیق در ذهن و دل مردم و در نتیجه، از کارکردهای مؤثری چون مشروعیت‌زایی دزدایی برخوردارند (فرضیه). نویسندگان

*. دانشیار علوم سیاسی پژوهشگاه امام صادق (ع) (نویسنده مسئول) - dshirody@yahoo.com

** . کارشناس ارشد علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیک - mahdydell@yahoo.com

این مقاله کوشده‌اند با بررسی نقش عناصر جامعه‌شناختی سیاسی چون سن، جنس، قومیت و گروه‌های مراجع در هیئت‌های مذهبی، میزان تأثیر آن را بر مؤلفه‌هایی چون انتخابات، راه‌پیمایی‌ها و سخنرانی‌های سیاسی، به مصداق بارز مشارکت سیاسی مردم، نشان دهند (روش) و صورت‌بندی جدیدی از کارکردهای پنهان و آشکار هیئت‌ها، با تعمیم نتایج بررسی هیئت‌های شهریار، ارائه دهد (هدف). این بررسی نشان می‌دهد: عناصر جامعه‌شناختی هیئت‌های مذهبی بر افزایش و کاهش مشروعیت سیاسی نظام جمهوری اسلامی نقش رو به رشدی دارند (یافته).

واژگان کلیدی

جامعه‌شناسی، سیاست، هیئت‌های مذهبی، مشارکت سیاسی، انتخابات، راه‌پیمایی و جمهوری اسلامی

مقدمه

یکی از نمادهای نهاد دین، هیئت‌های مذهبی است که دینداران آن را برای اجرای برخی مراسم مذهبی برپا می‌کنند. هیئت‌های مذهبی و تأثیرات فرهنگی‌شان، اگرچه پیشینه‌ای تاریخی دارند و در سراسر حوزه تمدنی-فرهنگی ایران، نمونه‌هایی از آن مشاهده می‌شود، اما شکل رایج امروزی آن به‌طور عمده در شهرهای قدیمی ایران یعنی قلب حوزه فرهنگی-تمدنی ایران رواج داشته است. ظاهراً برای اولین بار، حکومت آل بویه با گرامی‌داشت مقام امام حسین علیه السلام و بزرگداشت ایام شهادت ایشان، به مراسم مزبور رسمیت داد. یکی از کارکردهای این مراسم مذهبی، اعلام جدایی از خلافت بنی‌عباس بود که در دوره صفویه نیز احیا شد. درواقع، اعلام استقلال تشیع در برابر خلافت عثمانی سنی مذهب، یکی از اهداف برگزاری این مراسم بود.

به نظر از زمان صفویه تا اواخر سلطنت ناصرالدین شاه، هیئت‌های مذهبی و کارکردهای آن‌ها چندان تغییر نکرد و توسعه چندانی نیافت. به لحاظ کمی نیز کارکردهای هیئت تنوع چندانی نداشت و از همه مهم‌تر، استقلال زیادی از دولت پیدا نکرد (خلیلی،

اما از اواخر عهد ناصری، به سرعت بر تعداد هیئت‌های مذهبی مستقل از دولت افزوده شد که در واقع، سازمان‌های شهری‌ای بودند که کارکردها و شکلشان با دسته‌های عزاداری روستایی تفاوت داشت. هم‌اکنون هیئت‌ها با دیگر نمادهای شهری، از جمله خانواده، بازار، روحانیت و اصناف، ارتباط و پیوند عمیق دارند. یکی از کارکردهای عمده هیئت‌ها، تمایزبانی اجتماعی آن‌هاست؛ چراکه مراسم مذهبی را از انحصار و سلطه تمام‌عیار حکومت، خارج می‌کنند؛ به عبارت بهتر، هیئت‌ها، سازمان‌های مستقلی‌اند که کارکرد اجتماعی و سیاسی دارند. این‌ها در سطح وسیع در هر محله، نوعی نظام حمایتی برپا داشته‌اند. اعضای که معمولاً از همه خانواده‌های محله و از همه گروه‌های سنی برآمده‌اند، به ترویج نظام یاریگری در محله‌ها کمک می‌کنند.

دیگر کارکرد عمده هیئت‌ها، بازتولید هویت و فرهنگ سیاسی در سپهر دین است که از طریق مراسم ویژه، امکان‌پذیر می‌شود و حس هم‌بستگی و تعلق به جمع را تقویت می‌کند؛ به طور کلی، اعضای هیئت‌ها را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد، یکی بهره‌برداران و شرکت‌کنندگان در مراسم، دیگری اعضای اصلی و دایم و سوم، اعضای فرعی و موقتی. از لحاظ جنسی نیز، می‌توان انواع هیئت‌ها را تشخیص داد، مثلاً هیئت‌هایی که اعضای آن را فقط مردان تشکیل می‌دهند؛ آن‌هایی که فقط از زنان تشکیل شده و هیئت‌هایی که هرچند مردان مسئولیت اصلی آن را به عهده دارند، اما زنان به‌عنوان شرکت‌کنندگان و بهره‌برداران در آن‌ها حضور می‌یابند؛ هرچند، به لحاظ تاریخی کاملاً مشخص نیست که این نوع تفکیک جنسیتی هیئت‌ها از چه زمانی آغاز شده است (نوری‌نیا، ۱۳۷۸: ۱۸). نکته بسیار مهم درباره هیئت‌ها آن است که اگرچه این سازمان‌ها، تمایل به استقلال از دولت دارند، اما به‌علت شکل خاص تأمین منابع مالی آن‌ها، مشارکت همه بهره‌بران و شرکت‌کنندگان و اعضای اصلی و فرعی در تصمیم‌گیری‌ها، تأمین منابع و نظارت سازمان‌یافته در آن‌ها امکان‌پذیر نیست. منابع مالی هیئت‌ها معمولاً از طریق منابع شخصی، نذورات و موقوفات تأمین می‌شود نه حق عضویت افراد (گروسی و زاهدزاهدانی، ۱۳۸۱:

بررسی‌های مفهومی

متغیر شامل هر چیزی است که بتواند ارزش‌های گوناگون و متفاوت را بپذیرد. این ارزش‌ها می‌تواند در زمان‌های مختلف برای یک شخص یا یک چیز متفاوت باشد یا اینکه در یک زمان برای اشخاص یا چیزهای مختلف تفاوت کند. در تعریف جامع‌تر، می‌توان متغیر را، ویژگی یا صفت یا عاملی که بین افراد جامعه مشترک بوده و می‌تواند مقادیر کمی و ارزش‌های مختلف داشته باشد تعریف کرد که این عدد یا ارزش نسبت داده شده به متغیر، نشان دهنده تغییر از یک فرد به فرد دیگر یا از یک حالت به حالت دیگر است (عابدی و شواخی، ۱۳۸۹: ۱۵۳-۱۶۸).

متغیرها دوگونه‌اند. متغیر مستقل، که از طریق آن متغیر وابسته تبیین و پیش‌بینی می‌شود. این متغیر توسط پژوهشگر اندازه‌گیری، دستکاری یا انتخاب می‌شود تا تأثیر رابطه‌ای آن با متغیر دیگر اندازه‌گیری گردد. در واقع، متغیر مستقل به گونه‌ای مثبت یا منفی بر متغیر وابسته اثر می‌گذارد، یعنی هر گونه افزایش یا کاهش در متغیر مستقل می‌تواند موجب افزایش یا کاهش در متغیر وابسته شود؛ پس دلیل تغییر در متغیر وابسته را باید در متغیر مستقل جست‌وجو کرد. در یک تحقیق غیرآزمایشی، متغیر مستقل با محقق دستکاری نمی‌شود، ولی متغیری است که از پیش وجود دارد و فرض شده است که بر متغیر وابسته اثر دارد. متغیر وابسته آن است که پژوهشگر به آن علاقه‌مند است و به‌عکس متغیر مستقل در اختیار محقق نیست و نمی‌تواند در آن تصرف یا دستکاری به عمل آورد و در تعریف آن باید گفت: متغیری است که از متغیر مستقل تأثیر می‌پذیرد و بر اثر تغییرات آن تغییر می‌کند و هدف محقق شرح یا پیش‌بینی تغییرپذیری در آن است (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۷۶: ۳۳).

در این مقاله، متغیر مستقل، هیئت‌های مذهبی است و متغیر وابسته، نظام جمهوری اسلامی ایران. می‌کوشیم متغیر مستقل، یعنی هیئت‌های مذهبی را با بررسی میدانی (پرسش‌نامه) به‌طور عمدی دست‌کاری کنیم تا تأثیر آن را بر متغیر وابسته، یعنی نظام جمهوری اسلامی ایران بسنجیم. بنابراین، هیئت‌های مذهبی، متغیر پیش‌فرض (مستقل) ما به‌شمار می‌آیند و تأثیر آن بر نظام جمهوری اسلامی ایران براساس تغییرات آن اندازه‌گیری و

تعیین می‌شود. البته نظام جمهوری اسلامی ایران سنجیدنی نیست و متغیری است که مؤلفه یا مقدار آن در این مقاله، به هیئت‌های مذهبی بستگی دارد، پس تأثیر جامعه‌شناختی سیاسی هیئت‌های مذهبی بر نظام جمهوری اسلامی ایران هدف اصلی این نوشتار است.

از دیگر مفاهیمی که در این نوشتار به کار گرفته می‌شود، جامعه آماری است که عبارت است از مجموعه کامل اندازه‌های ممکن یا اطلاعات ثبت شده از یک صفت کیفی، درباره گردآورده کامل واحدها، که می‌خواهیم استنباط‌هایی درباره آن انجام دهیم. منظور از عمل گردآوردن داده‌ها، استخراج نتایج درباره جامعه است؛ به بیان دیگر، در هر بررسی آماری، مجموعه عناصر مد نظر را جامعه می‌نامند؛ در نتیجه جامعه، مجموعه تمام مشاهدات ممکن است که می‌توانند با تکرار یک آزمایش حاصل شوند (Yates, Moore, Starnes, 2003 : 29).

جامعه آماری عبارت است از مجموعه‌ای از افراد یا واحدها یا رویدادها که حداقل صفتی مشترک داشته باشند (دلاور، ۱۳۸۵: ۹۳). در تعریف دیگر آمده است که در روش‌های کمی، داده‌های گردآوری شده به صورت عددی ارائه می‌شوند؛ از این رو ابزارهای تحلیلی روش‌های آماری و جداول، توصیفی است. جامعه آماری، توصیفی آماری است که الگوی پاسخ‌های افراد نمونه را تلخیص می‌کند (دواس، ۱۳۸۷: ۱۳۷).

مشارکت سیاسی در اصطلاح، به معنای مساعی سازمان یافته شهروندان برای انتخاب رهبران خویش، شرکت مؤثر در فعالیت‌ها و امور اجتماعی و سیاسی و تأثیر گذاشتن بر ترکیب هدایت سیاسی دولت است. پس مشارکت سیاسی به معنای کوشش سازمان یافته مردم درباره حکومت و سیاست است، یعنی مردم در انتخاب رهبران سیاسی جامعه و سیاست‌گذاری‌ها فعالانه حضور داشته، خود را با حکومت و سیاست‌های آن، بیگانه احساس نمی‌کنند؛ به عبارت دیگر مردم با انتخاب رهبران و تأیید سیاست دولت، هدایت آن را برعهده می‌گیرند.

مشارکت سیاسی: عبارت است از آن دسته فعالیت‌های ارادی و اختیاری که اعضای یک جامعه در آن مشارکت می‌کنند تا با آن در انتخاب حاکمان و سیاست‌مداران شرکت کنند و

به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در سیاست مشارکت سیاسی دارای دو تقسیم‌بندی یا نوع است:
 ۱. مشارکت مستقیم؛ ۲. مشارکت غیرمستقیم (فیرمی، ۱۳۷۷: ۳۸).

دخالت در تعیین سرنوشت و انتخاب و نظارت بر نظام سیاسی حاکم بر خود به صورت رأی‌دادن در چهارچوب احزاب فراگیر را می‌توان مشارکت سیاسی مستقیم نامید، همچون انتخابات مجلس و ریاست‌جمهوری در ایران؛ اما مشارکت سیاسی غیرمستقیم، راهکاری برای دخالت مردم در امور سیاسی است، به‌طوری‌که در این سیستم سیاسی، فعالیت‌های حزبی اولویت اول را داراست؛ به‌طور مثال، مشارکت مردم در راهپیمایی‌ها و تظاهرات و حضور در جلسات هیئات از مصادیق مشارکت سیاسی است که فرد سیاست‌مدار از دل همین مجالس انتخاب می‌شود (راش، ۱۳۷۷: ۱۲۳).

براساس آنچه در بالا گفته شد، همهٔ هیئت‌های مذهبی حاضر در جمهوری اسلامی ایران، جامعهٔ آماری تحقیق حاضر را شکل می‌دهند، زیرا می‌توانیم نتیجهٔ تحقیق را به کل جامعهٔ آماری، یعنی تمامی هیئت‌های مذهبی در جمهوری اسلامی ایران نسبت دهیم.

پنج‌هیئت مذهبی در جمهوری اسلامی ایران انتخاب شده‌اند که همه آن‌ها در شهر شهریار قرار دارند. شهریار شهری است نزدیک به تهران که چندگونگی فرهنگی دارد. این شهر پیش از دههٔ چهل و پنجاه شمسی روستایی خوش آب و هوا و منطقه‌ای پر از باغ میوه در کنار تهران بود، جز و کرج محسوب می‌شد. هم‌اکنون شهریار به منطقه‌ای نیمه‌صنعتی و یکی از بزرگ‌ترین مناطق حاشینه‌نشین تهران تبدیل شده است. نمونه‌های جامعهٔ آماری هیئت‌های مذهبی جمهوری اسلامی ایران به پنج هیئت مذهبی مهم و ریشه‌دار این شهر اختصاص داده شد، زیرا به علت تنوع جمعیتی (مهاجرت از همه کشور و سرریز جمعیت تهران) شهریار و به‌طبع آن هیئت‌های مذهبی آن می‌تواند نمونه‌ای از ویژگی‌های مردم ایران باشند. بسیاری از ساکنان شهرهای مختلف به دلایل مختلف زادگاه خود را ترک و برای ادامهٔ زندگی این شهر را انتخاب کرده‌اند. از این‌رو، به لحاظ فرهنگی می‌توان شهریار را عصارهٔ فرهنگی کشور دانست؛ به بیان دیگر، این شهر را می‌توان نماینده و شاخصی از فرهنگ کشور به شمار آورد.

مشخصات و آدرس دقیق این پنج هیئت مذهبی عبارت است از:

(الف) هیئت غریب اهل بیت علیهم‌السلام: شهریار، شهرک مصطفی خمینی، میلاد ۱۶، پ ۱۱۱، حسینیه هیئت غریب اهل بیت علیهم‌السلام؛

(ب) هیئت منتظران مهدی علیه‌السلام: شهریار، شهرک مصطفی خمینی، پایگاه بسیج شهید باکری، حسینیه هیئت منتظران مهدی علیه‌السلام؛

(پ) هیئت جوانان بنی هاشم: شهریار، شهرک مصطفی خمینی، میلاد ۴، حسینیه جوانان بنی هاشم؛

(ت) هیئت عزاداران امام سجاد علیه‌السلام: شهریار، شهرک مصطفی خمینی، میلاد ۶، حسینیه هیئت عزاداران امام سجاد علیه‌السلام؛

(ث) هیئت دیوانگان علی اصغر علیه‌السلام: شهریار، شهرک مصطفی خمینی، نبش میلاد ۱۳، حسینیه هیئت دیوانگان علی اصغر علیه‌السلام.

چهارچوب نظری ملوچی

آلبرتو ملوچی، نظریه‌پرداز جنبش‌های اجتماعی جدید، در توصیف ویژگی جنبش‌های اجتماعی می‌گوید: جنبش‌های اجتماعی پیش از هر چیزی از طریق «شبکه‌های شناور نامحسوس» تقویت می‌شوند که با آن‌ها تجربیات زندگی انتقال می‌یابند و تجربیات جدیدی خلق و هویت جمعی در زندگی روزمره ساخته می‌شوند. به اعتقاد وی، با توجه به اینکه موجودیت جنبش‌ها به صورت اقدامات غیردایمی و عضویت شناور و غیرثابت شکل گرفته و به این طریق، قدرتش را کسب و حفظ می‌کنند، آن‌ها به ندرت به عنوان یک پدیده آشکار ظاهر می‌شوند. بر این پایه، هیئت‌های مذهبی نمونه مناسبی برای «شبکه‌های شناور» به شمار می‌روند. (نش، ۱۳۹۱: ۳۳).

ملوچی از آن دسته نظریه‌پردازانی است که در چهارچوب رویکرد جامعه‌مدنی به جامعه‌شناسی سیاسی می‌پردازد، بنابراین، نظریه‌پردازانی که در این رویکرد دسته‌بندی می‌شوند (مانند تورن، هابرماس، ملوچی و کاستلز)، بر بُعد انقلابی جنبش‌های اجتماعی

تأکید دارند و برخلاف پنداشت نظریه‌های کلاسیک و نهادی، کار جنبش اجتماعی را تأثیرگذاری بر فرایند سیاسی قلمداد نمی‌کنند، بلکه درهم شکستن مرزهای نظام اجتماعی و دگرگونی آن را پیامد این جنبش‌ها می‌دانند.

برخلاف رویکرد نهادی که به عقلانیت ابزاری در جنبش اجتماعی توجه قرار می‌کند، در رویکرد جامعه مدنی، تأکید بر عقلانیت جوهری (یا ارتباطی) است؛ بر همین اساس، هر آنچه از دید رویکرد نهادی، جنبه ابزاری دارد (ایدئولوژی، هویت جمعی، نوع روابط و سازمان‌دهی و...) از دید رویکرد نهادی، به هدف تبدیل می‌شود. مسئله محوری که در این رویکرد کانون توجه قرار می‌گیرد، ریشه‌یابی علل ساختاری و شکاف‌های اجتماعی است که جنبش‌های اجتماعی بر مبنای آن‌ها شکل می‌گیرند (Melucci, 1989: 93).

باتوجه به اینکه موجودیت جنبش‌ها به صورت اقدامات غیردایمی و عضویت شناور و غیرثابت شکل می‌گیرد و با این روش، قدرتش را کسب و حفظ می‌کنند، آن‌ها به ندرت به عنوان یک پدیده آشکار ظاهر می‌شوند. بنابراین، باتوجه به محوریت هویت دینی در اقدام و کنش هیئت‌های مذهبی، ناکارآمدی نظریه‌های سنتی جامعه‌شناسی سیاسی در تبیین نقش هیئت‌های مذهبی در جمهوری اسلامی روشن می‌گردد. به همین دلیل، نظریه جنبش‌های جدید اجتماعی ملوچی می‌تواند در مقایسه نظریه‌های پیشین تطابق و هماهنگی بیشتری با هیئت‌های مذهبی در جامعه اسلامی شیعه ایران داشته باشد.

کانون توجه ملوچی نیز، مانند تورن و هابرماس، جامعه مدنی است. او معتقد است که در شرایط پیچیده جدید اجتماعی، میان نظام‌های نهادی نمایندگی و تصمیم‌گیری (جامعه سیاسی) از یک سو، و جامعه مدنی از سوی دیگر، شکاف ایجاد شده است و نیازها و صورت‌های کنش برخاسته از جامعه به سهولت نمی‌توانند با کانال‌های موجود مشارکت سیاسی و صورت‌های سازمانی کارگزاری سیاسی انطباق یابند. جنبش‌های اجتماعی نیز به عنوان نظام‌های کنش در جامعه مدنی شکل می‌گیرند؛ در واقع، به دنبال «بسط» دمکراسی به معنای افزایش امکان ابراز وجود و کسب شناسایی و استقلال فردی و گروهی یا به گفته خود ملوچی، به دنبال دمکراسی معنایی هستند. به نظر وی، نمادها و مطالبات جنبش‌های

اجتماعی به اعتباری «ماقبل سیاسی» است، زیرا ریشه در تجارب زندگی روزانه دارد، و به یک اعتبار «فراسیاسی» است، زیرا نیروهای سیاسی هرگز نمی‌توانند آن‌ها را به شکل کامل باز نمایند؛ از این رو، جنبش‌های اجتماعی، از حیث ماهیت نمی‌توانند در فرایندهای سیاسی جذب شوند، چراکه برخوردارهایی که آن‌ها ایجاد می‌کنند، قیود نظام موجود را درهم می‌شکنند؛ به‌دیگرسخن، به اعتقاد ملوچی پیوندی سطحی میان جنبش‌های اجتماعی و سیاست نهادی وجود دارد، و جنبش‌ها به فراسوی نظام نهادی موجود، یعنی فضای عمومی جدیدی می‌نگرند.

ملوچی، شکل‌گیری هویت و معناسازی را ویژگی مهمی برای جنبش‌های اجتماعی جدید می‌داند؛ به طوری که، بر ساختن هویت جمعی مهم‌ترین وظیفه جنبش‌های اجتماعی جدید است. به اعتقاد وی، «هویت جمعی چیزی نیست جز تعریفی مشترک از میدان فرصت‌ها و محدودیت‌ها که به یک کنش جمعی عرضه می‌شود» (Melucci, 1989: 793). در نظریات ملوچی، هویت جمعی سه بعد بنیادین دارد: ۱. صورت‌بندی چهارچوب‌های شناختی در مورد اهداف، ابزار و میدان کنش؛ ۲. فعال ساختن روابط میان بازیگران که با هم کنش متقابل دارند؛ و ۳. انجام سرمایه‌گذاری‌های عاطفی که افراد را قادر می‌سازد خود را بشناسند (مشیرزاده، ۱۳۸۱: ۲۰۱-۲۰۳؛ ملوچی، ۱۳۸۷: ۶۵).

بررسی میدانی تأثیرات سیاسی متغیر مستقل هیئت‌های مذهبی بر متغیر وابسته نظام جمهوری اسلامی ایران

در بررسی میدانی تأثیرات سیاسی متغیر مستقل هیئت‌های مذهبی بر متغیر وابسته نظام جمهوری اسلامی ایران، عناصری از جامعه‌شناسی چون جنسیت و قومیت موجود در هیئت‌های مذهبی بر مقولات سیاسی در نظام جمهوری اسلامی چون انتخابات و تظاهرات کانون توجه قرار می‌گیرد.

الف) نقش هیئت‌های مذهبی در انتخابات سیاسی: انتخابات یکی از مظاهر مهم مشارکت سیاسی در نظام جمهوری اسلامی ایران است. در ایران پس از انقلاب مشروطه و

تشکیل حکومت مشروطه نخستین انتخابات‌ها آغاز شد. در پهلوی اول و دوم انتخابات با مشارکت سیاسی اندک مردم مواجه بود. پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ حکومتی مبتنی بر مردم‌سالاری دینی شکل گرفت که انتخابات یکی از جلوه‌های مهم آن است. در نظام جمهوری اسلامی ایران، براساس اصل ششم قانون اساسی «امور کشور باید به اتکای آرای عمومی اداره شود، از راه انتخابات، انتخاب رئیس‌جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر این‌ها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون تعیین می‌گردد.»

هم‌اکنون رئیس‌قوه مجریه و اعضای قوه مقننه با رأی مردم انتخاب می‌شوند و رئیس‌قوه قضائیه را رهبری انقلاب ایران بر می‌گزیند که خود توسط مجلس خبرگان رهبری انتخاب شده است. اعضای مجلس خبرگان رهبری نیز از سوی مردم انتخاب می‌شوند. برای بررسی نقش هیئت‌های مذهبی در انتخابات، شش پرسش مبتنی بر تأثیرات جامعه‌شناختی سیاسی هیئت‌های مذهبی (نقش قومیت، سن، جنسیت و گروه‌های مرجع) بر نظام جمهوری اسلامی ایران مدنظر قرار گرفت که آمار توصیفی و تحلیل استنباطی آن، که براساس جامعه‌آماری و پرسش‌نامه تعیین شده است، در ادامه می‌آید.

سؤال ۱: «شرکت اعضای هیئت مذهبی شما در انتخابات، تا چه حدی ناشی از نوع قومیت آن‌هاست؟»

نتایج به‌دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد: قومیت، پاسخ‌گویان با مشارکت در انتخابات رابطه معنادار داشته است. ایران به عنوان یکی از کشورهای چند قومیتی، همواره با چالش‌هایی در زمینه خواسته‌های قومیت‌ها مواجه بوده است. همواره اقوام ایرانی و اقلیت‌های ساکن بیش از پیش به دنبال تبیین مطالبات و خواسته‌های خود از کانال انتخابات هستند. به همین دلیل تمایلات قومی اعضای هیئت‌های مذهبی ممکن است در مشارکت آن‌ها در انتخابات تأثیر بگذارد؛ برای مثال، مشارکت آن‌ها در انتخابات ریاست جمهوری می‌تواند بیشترین رابطه را با این اهداف داشته باشد و اقوام مختلف حاضر هیئت‌های مذهبی با بررسی و تبیین مواضع انتخاباتی، شعارها و ایده‌های بیان‌شده از سوی نامزدهای

انتخابات می‌کوشند کاندیدایی برگزیده شود که بیشتر به حقوق اقلیت‌ها و مطالبات آن‌ها توجه دارد. پس باید گفت: مشارکت اعضای هیئت‌های مذهبی در انتخابات از تعلقات قومی افراد حاضر در آن تأثیر می‌پذیرد.

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۰,۰	۱۰,۰	۱۰,۰	۶	خیلی زیاد
۳۵,۰	۲۵,۰	۲۴,۰	۱۴	زیاد
۷۸,۰	۴۲,۰	۴۲,۰	۲۴	متوسط
۱۰۰,۰	۲۱,۰	۲۱,۰	۱۲	کم
۰	۰	۰	۰	خیلی کم
	۱۰۰,۰	۹۸,۰	۵۶	کل
		۱,۰	۱	مقادیر گم‌شده
		۱۰۰,۰	۵۷	کل

سؤال ۲: «نوع قومیت اعضای هیئت مذهبی شما، تا چه حدی در تشویق دیگر اعضا به شرکت در انتخابات مؤثر است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، اعضای هر قومی در ایران، بر اثر تعاملات روزمره با همدیگر در طی زمان، نگرش مشترکی به همدیگر پیدا کرده‌اند و دیدگاه‌های ویژه‌ای به موضوعات سیاسی - اقتصادی دارند. تحولات اجتماعی و اقتصادی تغییراتی در نگرش افراد ایجاد می‌کند که این تغییرات باعث تغییر نگرش‌های مردم به موضوعات گوناگون، از جمله شرکت در انتخابات می‌شود. اعضای هیئت مذهبی با قومیتی مشترک، دیدگاه‌ها، نگرش‌ها و خواسته‌های خاصی دارند و چنانچه فردی احساس کند که به خواسته‌ها و نیازهای آن قومیت توجه می‌شود، می‌تواند دیگر اعضای دارای همان قومیت را به شرکت در انتخابات تشویق کند.

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۷,۰	۷,۰	۷,۰	۴	خیلی زیاد
۵۱,۰	۴۴,۰	۴۳,۰	۲۵	زیاد
۸۰,۰	۲۸,۰	۲۸,۱	۱۶	متوسط
۹۸,۰	۱۷,۰	۱۷,۰	۱۰	کم
۱۰۰,۰	۱,۰	۱,۰	۱	خیلی کم
	۱۰۰,۰	۹۸,۰	۵۶	کل
		۱,۰	۱	مقادیر گم‌شده
		۱۰۰,۰	۵۷	کل

سؤال ۳: «سن و سال اعضای هیئت مذهبی شما، تا چه حدی در تشویق دیگر اعضا به شرکت در انتخابات مؤثر بوده است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، سن می‌تواند عاملی تأثیرگذار در ایجاد رغبت در افرادِ دیگرِ هیئت مذهبی برای مشارکت در انتخابات باشد؛ برای مثال، جوانان پرشور و افراد سال‌خورده ممکن است در محافل خصوصی و عمومی موجب تشویق دیگر اعضا برای مشارکت در انتخابات شوند؛ به‌طورکلی جوانان ایران نقش اساسی و بارز در انتخابات و دیگر تصمیم‌گیری‌های سیاسی-اجتماعی دارند، زیرا ایران کشور با جمعیت بسیار جوانی است که می‌توانند بیشترین تغییرات سیاسی را در فرایندهای دموکراتیک کشورشان به‌وجود آورند. پس اگر جوانان پرشور به‌درستی مسئولیت‌ها و وظایفشان را هیئت مذهبی که عمدتاً نیروهای جوان هستند، انجام دهند، دیگر اعضا را می‌توانند به شرکت دعوت کنند.

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۸,۰	۸,۰	۸,۰	۵	خیلی زیاد
۵۷,۰	۴۸,۰	۴۷,۰	۲۷	زیاد
۸۷,۰	۳۰,۰	۲۹,۰	۱۷	متوسط
۹۸,۰	۱۰,۰	۱۰,۰	۶	کم
۱۰۰,۰	۱,۰	۱,۰	۱	خیلی کم
	۱۰۰,۰	۹۸,۰	۵۶	کل
		۱,۰	۱	مقادیر گم‌شده
		۱۰۰,۰	۵۷	کل

سؤال ۴: «جنسیت اعضای هیئت مذهبی شما، تا چه حدی در تشویق دیگر اعضا به شرکت در انتخابات مؤثر بوده است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، اعمال تبعیض جنسیتی از روح مردم‌سالاری دینی جمهوری اسلامی ایران فاصله دارد و رهبران انقلاب اسلامی از ابتدا بر آن بودند مشارکت حداکثری زنان را در برنامه‌های سیاسی کشور فراهم آورند. رشد آگاهی سیاسی زنان در کشور و نیز اجتناب از نگاه جنسیت‌محور و تأکید بر رویکرد تکلیف‌محور و حق‌محور از جمله شاخصه‌های کلیدی در نقش‌آفرینی بانوان در انتخابات است. همه این عوامل سبب می‌شود که در تشویق افراد هیئت مذهبی به حضور در انتخابات، جنسیت مهم نیست، بلکه زنان حتی به علت داشتن نقش کلیدی مادری، تأثیر مثبت هم داشته باشند. پس نقش در تشویق دیگر اعضا برای مشارکت در انتخابات با مردان تفاوتی ندارند؛ به همین دلیل است که اکثریت قائل به این دیدگاه هستند که جنسیت اعضای هیئت مذهبی در تشویق دیگر اعضا به شرکت در انتخابات تأثیر چندانی مؤثری ندارد. هرچند نمی‌توان به سادگی از نقش تأثیر اندک آن گذشت، چراکه همچنان سیاست در ایران ماهیتی مردانه دارد.

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۶,۱	۱۶,۱	۱۵,۰	۹	خیلی زیاد
۲۸,۰	۱۲,۰	۱۲,۰	۷	زیاد
۶۰,۰	۳۲,۰	۳۱,۰	۱۸	متوسط
۹۶,۰	۳۵,۰	۳۵,۱	۲۰	کم
۱۰۰,۰	۳,۰	۳,۰	۲	خیلی کم
	۱۰۰,۰	۹۸,۰	۵۶	کل
		۱,۰	۱	مقادیر گم شده
		۱۰۰,۰	۵۷	کل

سؤال ۵: «نقش سن و سال و جنسیت اعضای هیئت مذهبی برای تشویق اعضای آن

جهت شرکت در انتخابات چیست؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، سن، جنسیت و قومیت افراد، عناصر هویتی مادرزادی هستند که افراد با آن متولد می‌شوند و نمی‌توان تأثیر آن را در تشویق افراد به مشارکت در برنامه‌های سیاسی یک کشور نادیده گرفت. وقتی صحبت از انتخابات می‌شود، همه این عناصر در آن نقش آفرینی می‌کنند. به همین ترتیب، وقتی از شرکت در انتخابات در یک جامعه کوچک ایرانی، یعنی هیئت مذهبی صحبت می‌کنیم، باید با توجه به این عناصر سخن گوئیم. بررسی‌های این پژوهش از هیئت مذهبی نشان داد که در تشویق دیگر اعضا جهت مشارکت در انتخابات، باید نقش این عناصر هویتی مادرزادی یا زیستی را چشمگیر بدانیم.

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۰,۰	۱۰,۰	۱۰,۰	۶	خیلی زیاد
۴۷,۰	۳۶,۰	۳۵,۱	۲۰	زیاد
۸۵,۰	۳۸,۰	۳۶,۰	۲۱	متوسط
۹۸,۰	۱۲,۰	۱۲,۰	۷	کم
۱۰۰,۰	۱,۰	۱,۰	۱	خیلی کم
	۱۰۰,۰	۹۶,۰	۵۵	کل
		۳,۰	۲	مقادیر گم شده
		۱۰۰,۰	۵۷	کل

سؤال ۶: «گروه‌های مرجع عضو هیئت مذهبی، تا چه حد در تشویق اعضا به شرکت در انتخابات نقش دارند؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، که پایگاه اجتماعی هر فرد یا به عبارت بهتر، گروه‌های مرجع، در تشویق دیگر افراد هیئت مذهبی به مشارکت در انتخابات بسیار مؤثر است. این قاعده‌ای است که در سطح کل یک نظام سیاسی حاکم است؛ برای مثال، معلمان و روحانیون در فرهنگ‌سازی انتخابات در جامعه ایرانی نقش مهمی دارند و متصدی رشد این فرهنگ هستند. انتخابات قبل از اینکه یک موضوع سیاسی باشد، یک موضوع فرهنگی است که باید آداب انتخابات و درست انتخاب کردن را در جامعه نهادینه کنیم که نقش روحانیون و معلمان در این نهادینه کردن بیشتر از همه است. پس آن‌ها نقش بی‌بدیلی در تشویق افراد به حضور در انتخابات دارند؛ به‌همین ترتیب، معلمان و روحانیونی که در یک هیئت مذهبی حضور دارند، بهتر و راحت‌تر می‌توانند دیگر اعضا را به شرکت در انتخابات دعوت و تشویق کنند.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی زیاد	۷	۱۲,۰	۱۲,۰	۱۲,۰
زیاد	۲۶	۴۵,۰	۴۶,۰	۵۸,۰
متوسط	۱۷	۲۹,۰	۳۰,۰	۸۹,۰
کم	۵	۸,۰	۸,۰	۹۸,۰
خیلی کم	۱	۱,۰	۱,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۶	۹۸,۰	۱۰۰,۰	
مقادیر گم‌شده	۱	۱,۰		
کل	۵۷	۱۰۰,۰		

ب) نقش هیئت‌های مذهبی در راهپیمایی‌های سیاسی: شاید در درک و فهم اولیه از مشارکت، راهپیمایی‌ها را دربر نمی‌گرفت، بلکه آن را رفتارهای غیر دموکراتیک تلقی می‌کرد؛ لذا در ابتدا میزان تأثیرگذاری مشارکت مردم بر تصمیم‌گیری و خط مشی‌های حکومت مد

نظر قرار نمی‌گرفت، ولی با مطالعات بعدی و البته دقیق‌تر، به این نکته دست یافتند که مشارکت سیاسی به معنای جریان نفوذ به طرف بالا (وارد کردن مردم به عرصه سیاست‌گذاری داخلی و خارجی) دانسته می‌شود که دستور کار دولتی را تشکیل داده و خط مشی‌های سیاسی دولت را معین می‌کند. این تلقی از مشارکت باعث شد که شرکت در راهپیمایی‌ها و امور مشابه، جزو مشارکت سیاسی در نظر گرفته شود، چراکه رفتارها باعث تأثیر بر اعمال و رفتارهای دولت می‌گردد؛ از این رو، راهپیمایی‌ها یکی از جلوه‌های بارز برنامه‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران و از لوازم مشارکت سیاسی در آن تلقی می‌گردد. هم‌اکنون مشارکت سیاسی فعالیت‌هایی چون شرکت در راهپیمایی‌ها به مناسبت‌های مختلف صورت می‌گیرد. برای بررسی نقش هیئت‌های مذهبی در انتخابات، چهار پرسش مبتنی بر تأثیرات جامعه‌شناختی سیاسی هیئت‌های مذهبی (نقش قومیت، سن، جنسیت و گروه‌های مرجع) بر نظام جمهوری اسلامی ایران مدنظر قرار گرفت که در ادامه به بحث و تحلیل آن می‌پردازیم.

سؤال ۱: «نوع قومیت اعضای هیئت مذهبی شما، تا چه حدی در تشویق دیگر اعضا برای شرکت در راهپیمایی‌ها مؤثر است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، باتوجه به آمار باید گفت که قومیت اعضای هیئت‌های مذهبی در تشویق آن‌ها و دیگر اعضا برای مشارکت در راهپیمایی‌ها مؤثر است. گروه‌های قومی در ایران به‌ویژه باتوجه به سوابق شورشگری و بحران‌زدایی خود همواره به عنوان یکی از متغیرهای مؤثر در امنیت داخلی و نیز به عنوان یک عامل تهدیدزا و مشکل‌آفرین در چنددهه اخیر تاریخ ایران کانون توجه قرار گرفته‌اند. تهدید امنیت ملی که ناشی از خواسته‌ها و مطالبات قومی است. هرگاه صحبت از شرکت در راهپیمایی‌ها باشد، افراد با همین دیدگاه به این برنامه سیاسی رسمی شده در نظام جمهوری اسلامی نگاه می‌کنند و فردی که مطالبه قومی دارد، می‌تواند باتوجه به امید به رفع آن مطالبه در این نظام، دیگر اعضا را به شرکت یا عدم شرکت در راهپیمایی‌ها ترغیب کند. همین فرض بر تشویق افراد هیئت مذهبی به شرکت در راهپیمایی‌ها وجود دارد.

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۸,۰	۸,۰	۸,۰	۵	خیلی زیاد
۳۹,۰	۳۰,۰	۲۹,۰	۱۷	زیاد
۷۸,۰	۳۹,۰	۳۸,۰	۲۲	متوسط
۹۸,۰	۱۹,۰	۱۹,۰	۱۱	کم
۱۰۰,۰	۱,۰	۱,۰	۱	خیلی کم
	۱۰۰,۰	۹۸,۰	۵۶	کل
		۱,۰	۱	مقادیر گم‌شده
		۱۰۰,۰	۵۷	کل

سؤال ۲: «سن و سال اعضای هیئت مذهبی شما، تا چه حدی در تشویق دیگر اعضا برای شرکت در راهپیمایی‌ها مؤثر است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، مشارکت و تشویق دیگر اعضای هیئت مذهبی به حضور در راهپیمایی تحت‌تأثیر سن افراد قرار دارد، زیرا افرادی به لحاظ جامعه‌پذیری سیاسی در نظام‌های سیاسی در یک اندازه قرار ندارند. در این میان، عنصر سن بر جامعه‌پذیری سیاسی در نظام جمهوری اسلامی تأثیر بسزایی دارد؛ لذا می‌توان جامعه‌پذیری افراد را از زاویه یادگیری ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارها مد نظر قرار داد؛ برای مثال، افراد کم سن و سال، تمایلات و آمادگی‌های روانی لازم برای یادگیری سیاسی دارند. به همین دلیل، کمتر می‌توان انتظار مشارکت در همه برنامه‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی را از آنان داشت، اما افراد میان‌سال و سال‌خورده در زمینه یادگیری سیاسی، درجه بالاتری قرار دارند و به همین دلیل، تمایل بیشتر به مشارکت در راهپیمایی‌ها خواهند داشت. به طبع، در هیئت‌های مذهبی نیز می‌توان همین تأثیر سن را دنبال کرد و گفت: افراد میان‌سال و سال‌خورده بهتر در راهپیمایی‌ها شرکت، و دیگر اعضا را به این کنش سیاسی در نظام جمهوری اسلامی دعوت می‌کنند.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی زیاد	۸	۱۴,۰	۱۴,۰	۱۴,۰
زیاد	۲۲	۳۸,۰	۴۰,۰	۵۴,۰
متوسط	۱۹	۳۳,۰	۳۴,۰	۸۹,۱
کم	۴	۷,۰	۷,۰	۹۶,۰
خیلی کم	۲	۳,۰	۳,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۵	۹۶,۰	۱۰۰,۰	
مقادیر گم‌شده	۲	۳,۰		
کل	۵۷	۱۰۰,۰		

سؤال ۳: «نوع جنسیت اعضای هیئت مذهبی شما، تا چه حدی در تشویق دیگر اعضا برای شرکت در راهپیمایی‌ها مؤثر است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، جنسیت افراد تأثیر فراوانی در تشویق دیگر اعضا برای شرکت در راهپیمایی‌ها ندارد؛ یعنی از این نظر تفاوتی میان اعضای زن و مردم وجود ندارد و هر دو عضو هیئت مذهبی به یک نسبت (با کمی تفاوت) می‌توانند در راهپیمایی‌ها شرکت کنند و دیگر افراد عضو هیئت مذهبی را به این عمل تشویق کنند.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی زیاد	۴	۷,۰	۷,۰	۷,۰
زیاد	۱۳	۲۲,۰	۲۳,۰	۳۰,۰
متوسط	۲۰	۳۵,۱	۳۵,۰	۶۶,۱
کم	۱۴	۲۴,۰	۲۵,۰	۹۱,۱
خیلی کم	۵	۸,۰	۸,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۶	۹۸,۰	۱۰۰,۰	
مقادیر گم‌شده	۱	۱,۰		
کل	۵۷	۱۰۰,۰		

سؤال ۴: «گروه‌های مرجع عضو هیئت مذهبی، تا چه حدی در تشویق اعضا به شرکت در راهپیمایی‌ها نقش دارند؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، نقش گروه‌های مرجع عضو هیئت مذهبی در تشویق اعضا به شرکت در راهپیمایی‌ها - مانند روحانیون - یکی از گروه‌های مرجع اصلی حاضر در هیئت‌های مذهبی هستند. آن‌ها نقش مهمی در این تشویق به حضور مردم به‌طورکلی و اعضای هیئت مذهبی به‌طور خاص در راهپیمایی‌ها دارند؛ برای مثال، راهپیمایی روز قدس یک برنامه سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران است که با فرمان امام خمینی ره رسمیت یافت و همه‌ساله در آخرین جمعه ماه مبارک رمضان به شکل باشکوهی برگزار می‌شود. به‌طبع، افزایش حضور افراد در هیئت‌های مذهبی با وجود مراسم‌های عزاداری متعدد در این ماه، روحانیون می‌توانند افراد حاضر در هیئت‌های مذهبی را به شرکت در راهپیمایی روز قدس که در جمعه آخر ماه مبارک رمضان است، دعوت کنند.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی زیاد	۱۱	۱۹,۰	۱۹,۰	۱۹,۰
زیاد	۲۱	۳۶,۰	۳۷,۰	۵۷,۰
متوسط	۱۴	۲۴,۰	۲۵,۰	۸۲,۲
کم	۷	۱۲,۰	۱۲,۰	۹۴,۰
خیلی کم	۳	۵,۰	۵,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۶	۹۸,۰	۱۰۰,۰	
مقادیر گم‌شده	۱	۱,۰		
کل	۵۷	۱۰۰,۰		

ج) نقش هیئت‌های مذهبی در سخنرانی‌های سیاسی: مشارکت مردم در حوزه مسائل سیاسی سطحی واحدی دارد و همه افراد به یک میزان در فعالیت‌های سیاسی مشارکت ندارند؛ از این‌رو، با مؤلفه‌های مختلفی می‌توان میزان مشارکت سیاسی افراد را سنجید و

سطح‌بندی کرد. سخنرانی‌های سیاسی در نظام جمهوری اسلامی ایران یکی دیگر از لوازم مشارکت سیاسی افراد است. در ادامه می‌خواهیم تأثیر عناصر جامعه‌شناختی نظیر جنسیت، قومیت، سن و گروه‌های مرجع را در تشویق اعضای هیئت‌های مذهبی به مشارکت در سخنرانی‌های سیاسی در نظام جمهوری اسلامی ایران ارزیابی کنیم.

سؤال ۱: «نوع قومیت اعضای هیئت مذهبی شما، تا چه حدی در تشویق دیگر اعضا برای شرکت در سخنرانی‌های سیاسی مؤثر است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، همان‌طور که پیش از ویژگی‌ها و جایگاه اقوام در نظام جمهوری اسلامی ایران استنباط می‌شد، اصولاً قومیت مقوله‌ای سیاسی در آن تلقی می‌شود و مشارکت آنان در فرایند توسعه سیاسی کشور، مسئله‌ای سیاسی است. افراد هیئت‌های مذهبی با توجه به خودآگاهی قومی، شامل ارزش‌ها، نگرش و ایستارهای حاکم بر آن قوم به مشارکت در سخنرانی‌های سیاسی کشور می‌پردازند یا دیگران را به این رفتار سیاسی دعوت می‌کنند.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی زیاد	۹	۱۵,۰	۱۶,۱	۱۶,۱
زیاد	۲۲	۳۸,۰	۳۹,۰	۵۵,۰
متوسط	۱۷	۲۹,۰	۳۰,۰	۸۵,۰
کم	۶	۱۰,۰	۱۰,۰	۹۶,۰
خیلی کم	۲	۳,۰	۳,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۶	۹۸,۰	۱۰۰,۰	
مقادیر گم‌شده	۱	۱,۰		
کل	۵۷	۱۰۰,۰		

سؤال ۲: «سن و سال اعضای هیئت مذهبی شما، تا چه حدی در تشویق دیگر اعضا

برای شرکت در سخنرانی‌های سیاسی مؤثر است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، برای درک بهتر این قضیه، باید گفت که افراد میان‌سال کشور، به عنوان نسل به وجودآورنده انقلاب و پاسدار ارزش‌های آن، نقش روشن‌تری در سخنرانی‌های سیاسی دارد. انگیزه‌های جوان برای مشارکت در سخنرانی‌ها با انگیزه‌های افراد میان‌سال متفاوت است. افراد جوان‌تر با احساس امنیت اجتماعی کمتر و مشکل بیکاری و نداشتن خانواده مستقل و درآمدی که زندگی‌شان را کفایت کند، به طبع، کمتر مایل به شرکت در همه برنامه‌های سیاسی نظام هستند، اما افراد میان‌سال‌تر تا حد زیادی از این نیازها عبور کرده‌اند، پس با فراغ بال بیشتر به برنامه‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی آری می‌گویند. همین قاعده بر رفتار اعضای هیئت مذهبی حاکم است و می‌توان گفت: سن افراد، بر مشارکت و تشویق دیگر اعضا به مشارکت در سخنرانی‌های سیاسی تأثیر می‌گذارد و افراد با سن بیشتر را باید دارای انگیزه قوی‌تری در این زمینه دانست.

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۱۶,۰	۱۶,۱	۱۵,۰	۹	خیلی زیاد
۵۸,۰	۴۲,۰	۴۲,۰	۲۴	زیاد
۹۶,۱	۳۷,۰	۳۶,۰	۲۱	متوسط
۹۸,۰	۱,۰	۱,۰	۱	کم
۱۰۰,۰	۱,۰	۱,۰	۱	خیلی کم
	۱۰۰,۰	۹۸,۰	۵۶	کل
		۱,۰	۱	مقادیر گم‌شده
		۱۰۰,۰	۵۷	کل

سؤال ۳: «نوع جنسیت اعضای هیئت مذهبی شما، تا چه حدی در تشویق دیگر اعضا برای شرکت در سخنرانی‌های سیاسی مؤثر است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، همان‌طور که پیش از این اشاره شد، تأکید نظام جمهوری اسلامی بر تقدم هویت انسانی بر هویت جنسی از ابتدای انقلاب، سبب دگرگونی فراوانی در زمینه نگاه جنسیتی حاکم بر جامعه شد. در نتیجه، به زن به عنوان

یک شهروند و عضوی از مجموعه عناصر و اعضای انسانی جامعه و همانند مرد نگریده شده. بنابراین، مشارکت در برنامه‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی تا اندازه‌ای از مرحله جنسیتی عبور کرده است؛ به همین دلیل، تفاوت زیادی بین زن و مرد هیئت مذهبی در مشارکت در سخنرانی‌های سیاسی و تشویق دیگر اعضا به مشارکت در آن وجود ندارد.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی زیاد	۵	۸,۰	۸,۰	۸,۰
زیاد	۱۷	۲۹,۰	۳۰,۰	۳۹,۰
متوسط	۱۴	۲۴,۰	۲۵,۰	۶۴,۰
کم	۱۸	۳۱,۰	۳۲,۰	۹۶,۰
خیلی کم	۲	۳,۰	۳,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۶	۹۸,۰	۱۰۰,۰	
مقادیر گم‌شده	۱	۱,۰		
کل	۵۷	۱۰۰,۰		

سؤال ۴: «گروه‌های مرجع عضو هیئت مذهبی، تا چه حدی در تشویق اعضا به شرکت در سخنرانی‌های سیاسی نقش دارند؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، بدیهی است که همه گروه‌های اجتماعی به نحو یک‌سان در کانون افراد یا گروه‌ها قرار نمی‌گیرند و تأثیرپذیری از دیگران در دامنه‌ای از بی‌تفاوتی کامل تا تعلق توأم با شور و اشتیاق وجود دارد. گروه‌های مرجع از این نظر در هیئت‌های مذهبی اهمیت دارند که رفتارها، آگاهی‌ها، ایدئولوژی‌ها و سرانجام افکار معینی را به افراد هیئت‌های مذهبی تحمیل می‌کنند. اعضای هیئت‌های مذهبی رفتار گروه‌های مرجع نظیر روحانیون را سرمشق قرار می‌دهند و به اعتماد حرف‌های آن ممکن است تشویق و ترغیب به مشارکت در سخنرانی‌های سیاسی شوند.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی زیاد	۱۷	۲۹,۰	۳۰,۰	۳۰,۰
زیاد	۲۱	۳۶,۰	۳۷,۰	۶۷,۰
متوسط	۱۱	۱۹,۰	۱۹,۰	۸۷,۰
کم	۵	۸,۰	۸,۰	۹۶,۰
خیلی کم	۲	۳,۰	۳,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۶	۹۸,۰	۱۰۰,۰	
مقادیر گم‌شده	۱	۱,۰		
کل	۵۷	۱۰۰,۰		

سؤال ۵: «میزان تمایل اعضای هیئت مذهبی شما به طرح مباحث سیاسی از سوی سخنرانان یا مداحان چگونه است؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، هیئت‌های مذهبی محیطی بسیار متنوع و غنی است که در شکل‌گیری نگرش‌های جدید یا تحکیم و تغییر نگرش‌های پیشین اعضا بسیار مؤثر است. افراد حاضر در هیئت‌های مذهبی نوعی فرایند جامعه‌پذیری سیاسی را در آن طی می‌کنند. به همین ترتیب، از آنجاکه روحانیون و مداح‌ها در عرصه فعالیت‌های هیئت‌های مذهبی از اقشار فعال محسوب می‌شوند، می‌توان انتظار داشت که اعضا خواستار طرح مباحث سیاسی بیشتری از سوی آن‌ها باشند.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی زیاد	۱۹	۲۳,۰	۳۳,۰	۳۳,۰
زیاد	۱۲	۲۱,۰	۲۱,۰	۵۵,۰
متوسط	۱۷	۲۹,۰	۳۰,۰	۸۵,۰
کم	۵	۸,۰	۸,۰	۹۴,۰
خیلی کم	۳	۵,۰	۵,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۶	۹۸,۰	۱۰۰,۰	
مقادیر گم‌شده	۱	۱,۰		
کل	۵۷	۱۰۰,۰		

د) نقش هیئت‌های مذهبی در دیگر اقسام مشارکت سیاسی: چهار مؤلفه «انتخابات، نماز جمعه، عزاداری‌ها و مشارکت اندکی دارند» در بررسی نقش هیئت‌های مذهبی در عزاداری‌ها نظرخواهی شد. پاسخ‌ها نشان می‌دهد که نوجوانان عضو هیئت‌های مذهبی در عزاداری‌ها بیشتر از دیگر برنامه‌های سیاسی، از جمله انتخابات و نماز جمعه مشارکت دارند.

سؤال ۱: «نوجوانان عضو هیئت مذهبی در کدام‌یک از برنامه‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی مشارکت بیشتری دارند؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، از آنجا که مشارکت در برنامه‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی هزینه داشته، در فضای اجتماعی و سیاسی کشور طرفداران کمتری دارد، لذا به‌طور معمول، شهروندان کمتر به آن روی می‌آورند. به‌علاوه چون بعضی از انواع مشارکت‌ها مثل انتخابات و نماز جمعه، هم برای نوجوانان از نظر فرهنگی کمتر پسندیده (نه زیاد) است و در این میان تعیین سن هجده سال برای افراد برای حضور در انتخابات، عملاً شرکت نوجوانان را در آن منتفی می‌کند، می‌بینیم که نوجوانان هیئت‌های مذهبی بیشتر به همان برنامه‌های عزاداری متمایل هستند.

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۳،۰	۳،۰	۳،۰	۲	انتخابات
۱۰،۰	۷،۰	۷،۰	۴	نماز جمعه
۹۴،۰	۸۴،۰	۸۴،۰	۴۸	عزاداری‌ها
۱۰۰،۰	۵،۰	۵،۰	۳	مشارکت اندکی دارند
	۱۰۰،۰	۱۰۰،۰	۵۷	کل

سؤال ۲: «جوانان اعضای هیئت مذهبی در کدام‌یک از برنامه‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی مشارکت بیشتری دارند؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، فعالیت‌های واقعی سیاسی (فعالیت در ستادهای انتخاباتی و شرکت در انتخابات و شرکت در نماز جمعه) تقریباً در میان پاسخ‌گویان جوان مشاهده نمی‌شود، شاید به آن علت که این شکل‌های مشارکت نیازمند

وقت، فعالیت یا هزینه‌های بیشتری است. بنابراین، مشارکت به صورت هر می در می‌آید که با دشوار شدن هر نوع از مشارکت از تعداد مشارکت‌کنندگان جوان کاسته می‌شود و رأی‌دادن و شرکت در انتخابات و شرکت در نماز جمعه در گروه‌های جوان اعضای هیئت‌های مذهبی جمهوری اسلامی ایران کمتر است.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
انتخابات	۶	۱۰,۰	۱۰,۰	۱۰,۰
نماز جمعه	۱۵	۲۶,۰	۲۶,۰	۳۶,۰
عزاداری‌ها	۳۴	۵۹,۰	۵۹,۰	۹۶,۰
مشارکت اندکی دارند	۲	۳,۰	۳,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۷	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	

سؤال ۳: «مسئله‌های هیئت مذهبی در کدام‌یک از برنامه‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی مشارکت بیشتری دارند؟»

نتایج به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد، برای داشتن نسلی فعال و مشارکت‌جو که در زمینه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی مشارکت کند باید از زمان کودکی و نوجوانی آغاز کرد. بررسی بالا نشان می‌دهد که نسل‌های مختلف حاضر در هیئت‌های مذهبی به نوع مشارکت خاصی در برنامه‌های سیاسی جمهوری اسلامی ایران متمایل هستند. به طوری که افراد مسن‌تر بیشتر به فعالیت‌ها و برنامه‌های جدی‌تر سیاسی نظام جمهوری اسلامی روی می‌آورند و نوجوان و جوانان به ترتیب کمتر و بیشتر متمایل هستند در عزاداری‌ها شرکت کنند.

	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
انتخابات	۱۳	۲۲,۰	۲۲,۰	۲۲,۰
نماز جمعه	۳۰	۵۲,۰	۵۲,۰	۷۵,۰
عزاداری‌ها	۱۱	۱۹,۰	۱۹,۰	۹۴,۰
مشارکت اندکی دارند	۳	۵,۰	۵,۰	۱۰۰,۰
کل	۵۷	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	

نتیجه‌گیری

دو متغیر هیئت‌های مذهبی و نظام جمهوری اسلامی ایران بر هم تأثیر می‌گذارند. انواع تأثیرات جامعه‌شناختی سیاسی هیئت‌های مذهبی بر مشارکت سیاسی در نظام جمهوری اسلامی را می‌توان در قالب نقش هیئت‌های مذهبی در انتخابات، راهپیمایی‌ها و سخنرانی‌ها دانست و براساس عناصر جامعه‌شناختی سیاسی یعنی عنصر سن، جنس، قومیت و گروه‌های مرجع واکاوی کرد. از بررسی‌ها بر می‌آید که هیئت‌های مذهبی بر نظام سیاسی جمهوری اسلامی تأثیرات مثبت می‌گذارند. قومیت افراد می‌تواند تعیین‌کننده اعضای هیئت مذهبی در انتخابات شرکت کنند یا نه؟ می‌تواند فرد را به حضور در راهپیمایی‌ها ترغیب کند یا اینکه وی را به مشارکت در سخنرانی‌های سیاسی متمایل سازد. همچنین، سن عضو هیئت مذهبی می‌تواند بر شرکت وی در انتخابات، راهپیمایی‌ها و سخنرانی‌های سیاسی تأثیر بگذارد. گروه‌های مرجع نیز بر نگرش اعضای هیئت مذهبی برای شرکت در انتخابات، راهپیمایی‌ها و سخنرانی‌های سیاسی تأثیر می‌گذارند. در این میان، جنسیت تأثیر کمتری نسبت به عناصر بالا دارد و به نظر می‌رسد جنسیت عامل تعیین‌کننده چندان مؤثری در شرکت اعضای هیئت‌های مذهبی در انتخابات، راهپیمایی‌ها و سخنرانی‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران نیست.

از این بررسی می‌توان به این استنباط رسید که قومیت اعضای هیئت مذهبی همچنان عامل بسیار مؤثری در افزایش و کاهش مشروعیت سیاسی، صعود و سقوط مشارکت سیاسی و ارتقا و تنزل رقابت سیاسی نظام جمهوری اسلامی است. تعلقات قومی افراد هیئت‌های مذهبی بر هریک از مؤلفه‌های بالا تأثیر می‌گذارد و نقش افزاینده و کاهنده بر شکل‌گیری هویت و فرهنگ سیاسی در نظام جمهوری اسلامی دارد. سن افراد هم می‌تواند بر مشروعیت سیاسی، مشارکت سیاسی و رقابت سیاسی تأثیر بگذارد و در شکل‌گیری هویت و فرهنگ سیاسی نقش داشته باشد. گروه‌های مرجع نیز بر مشروعیت سیاسی، مشارکت سیاسی و رقابت سیاسی در نظام جمهوری اسلامی تأثیر بسزایی دارند و هویت و فرهنگ سیاسی حاکم بر جامعه را متأثر می‌کنند. درنهایت با کمی تساهل (نه خیلی زیاد)

می‌توان همین نقش را برای جنسیت قائل شد و آن را بر مؤلفه‌های مشروعیت سیاسی، مشارکت سیاسی و رقابت سیاسی و شکل‌گیری هویت و فرهنگ سیاسی مؤثر دانست. بی‌تردید، باید گفت که هیئت‌های مذهبی موجب افزایش درک سیاسی شهروندان، مسئولیت‌پذیری، تقویت احساس کنترل شهروندان نسبت به نظام سیاسی جمهوری اسلامی و تعهدات آنان به حکومت می‌شود. افراد از این طریق شکل گرفته در هیئت مذهبی، ممکن است در برابر پدیده‌ها و انگیزه‌های سیاسی، واکنش‌های متفاوتی نشان دهند. روشن است که در این زمینه، رفتار مناسب ممکن است حتی شرکت نکردن در فعالیت سیاسی باشد، زیرا افراد با توجه به عناصر جامعه‌شناختی سیاسی، از جمله سن، جنسیت، قومیت و نوع گروه مرجعی که عضو آن هستند، تصمیم می‌گیرند که مشارکت در فعالیت‌های سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران داشته باشند یا نه؟

کتابنامه

- راش، مایکل (۱۳۷۷). جامعه و سیاست، ترجمه منوچهر صبوری کاشانی، تهران، سمت.
- دلاور، علی (۱۳۸۵). روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران، مؤسسه نشر ویرایش.
- دواس، دی.ای (۱۳۸۷). پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نائبی، تهران، نی.
- سرمد، زهره، عباس بازرگان و الهه حجازی (۱۳۷۶). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، آگه.
- غفاری هاشجین، زاهد و هانیه خدادادی (۱۳۹۴). هیئت‌های مذهبی و انقلاب اسلامی، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۱). درآمدی نظری بر جنبش‌های اجتماعی، تهران، پژوهشکده امام خمینی علیه السلام.
- نش، کیت (۱۳۹۱). جامعه‌شناسی سیاسی معاصر؛ جهانی‌شدن، سیاست و قدرت، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران، کویر.
- ملوچی، آلبرتو (۱۳۸۷). «ابعاد نوین جنبش‌های نوین اجتماعی»، در جنبش‌های نوین اجتماعی، ترجمه محمد سروریان و علی صبحدل، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- فیرمی، داود (۱۳۷۷). «مفهوم مشارکت سیاسی»، فصلنامه علوم سیاسی، ش اول.

خلیلی، اسماعیل (۱۳۷۸). «مدرنیته، جامعه مدنی و هیئت‌های مذهبی»، اندیشه جامعه، ش ۵.

عابدی، احمد و علیرضا شواخی (۱۳۸۹). «مقایسه روش‌شناسی پژوهش کمی و کیفی در علوم رفتاری»، فصلنامه راهبرد، ش ۵۴، ص ۱۵۳-۱۶۸.

فیاض، ابراهیم، دیگران (۱۳۸۸). «گونه‌شناسی هیئت‌های مذهبی زنانه در تهران»، نامه علوم اجتماعی، ش ۳۶، ص ۱۷۹-۲۰۵.

گروسی، سعیده و سعید زاهدزاهدانی (۱۳۸۱). «هیئت‌های مذهبی و تشکلهای صنفی به مثابه سازمان‌های غیردولتی مطالعه موردی دوره قاجار»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، ش ۳۰-۳۱، ص ۲۱۵-۲۴۴.

نوری‌نیا، حسین (۱۳۷۸). «هیئت‌های مذهبی زنان»، مجله اندیشه جامع، ش ۵، ص ۱۸-۲۰.

Melucci, Alberto (1989). *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*, London, Hutchinson Radius.

Yates, Daniel S.; Moore, David S; Starnes, Daren S. (2003). *The practice of Statistics (2nd ed.)* . New York: Freeman.

